UDK: 338.46:008; 316.75
Pregledni rad

NOVA ZNANJA ZA VALORIZACIJU KULTURNE BAŠTINE KROZ KREATIVNE INDUSTRIJE

***Prof. dr Marijana Šećibović*[1]**
***Prof. dr Refik Šećibović*[2]**
Visoka škola za turizam i menadžment
Konjic, Bosna i Hercegovina

Sažetak. *Tranzicija iz socijalizma u kapitalizam i iz kapitalizma u post-kapitalizam obeležava naših poslednjih trideset godina. Šta smo postigli u ovom periodu? Pomogli smo da se velika država raspadne, zatvorili smo se u nacionalne torove, otuđili se od sistemskog pristupa znanju. Zagledani smo u Evropu koja postavlja pred nas zadatke na koje nismo spremni da odgovorimo. Vodeći stručnjaci u Evropi, Krister Gustafson i Elizabeta Lazaro objavili su rad u kojem ističu potrebu za novim kompetencijama i znanjem, koja zahteva valorizacija kulturne baštine putem kulturnih i kreativnih industrija. Obrazovanje ima obavezu prema novim generacijama stručnjaka. Nove generacije obuhvataju pedeset posto tržišta. To su milenijalci i Z generacija čija se interesovanja suštinski razlikuju od zahteva*

[1] marijanasecibovic@yahoo.com.
[2] refik@bos.rs.

koje diktira obrazovni sistem. U obrazovanju smo se zaglavili negde na vratima kapitalizma, tako da je potpuno očekivan informatički cunami kome svedočimo. Otvoren je prostor u koji se beži od krutog i dosadnog sistema. U njemu su platforma za sticanje znanja, igra i zabava. Međutim, informatičko znanje nije dovoljno za adekvatno učešće stručnjaka iz kreativne i kulturne industrije u valorizaciji društvenih vrednosti.

Ključne reči: *tranzicija, obrazovanje, komunikacija, kulturna baština, kreativne industrije, valorizacija, društvene vrednosti*

Stručnjaci kulturnih studija potrošili su mnogo vremena opisujući stalnu nesigurnost koja je karakteristična za diplomante kreativnih industrija. S druge strane, u isto vreme, pojavio se niz radova koji ukazuju na važnost kreativnog rada i radnika za inovacijsku ekonomiju, zasnovanu na znanju, ali i na tradiciji i kulturi. Odnos nesigurnosti i narasle potrebe za kreativnim radnicima otvorili su pitanje njihovog obrazovanja i osposobljavanja za različite situacije na tržištu rada.

Nova istraživanja razvoja karijera u kreativnim industrijama odslikala su stanje zapošljivosti, koje nije jednostavno oceniti. Kreativne umetničke karijere mnogo su složenije nego što se mislilo, zahvaljujući prodoru modernih tehnologija u ovu oblast, što je dodatno otežalo zadatak nastavnika na studijama kreativnih industrija, zahtevajući da kreiranje ovih programa mora da se razvija u obliku multidisciplinarnih i multifunkcionalnih holističkih studija (Bridgstock, Goldsmith, Rodgers, Hearn 2015, 336).

Karijere u kulturi i kreativnim industrijama tradicionalno se opisuju kao nesigurne, najčešće uključuju hroničnu (dugoročnu) nezaposlenost ili nedovoljnu zaposlenost u struci. U većini zemalja rad diplomiranih stručnjaka svodi se na sisteme projektnog zapošljavanja ili samozapošljavanje, kako u struci, tako i van nje. Australijski centar za izvrsnost u

kreativnim industrijama i inovacijama Australijskog istraživačkog vijeća (CCI) postavio je sistem mapiranja radne snage unutar oblasti kreativnih industrija. I to je uradio na osnovu tri osnovana principa (Bridgstock *et al*. 2015, 336):

1. ukupan broj kreativnih zanimanja unutar osnovnih kreativnih industrija (uglavnom specijalisti);
2. kreativna zanimanja koja se koriste u nekim drugim industrijama (ugradbeni poslovi – projektni);
3. poslovna i pomoćna zanimanja u kreativnim industrijama.

Prema ovom modelu, kreativne industrije uključuju sledeće oblasti studija (Bridgstock *et al*. 2015, 337):

– arhitekturu, dizajn i vizuelne umjetnosti;
– muziku i izvođačke umjetnosti;
– film, radio i TV;
– pisanje i objavljivanje;
– oglašavanje i marketing;
– softver i digitalni sadržaj.

S ovakvim pristupom dolazimo i do ključnih zanimanja u oblasti kreativnih industrija koja su danas na tržištu jako cenjena (Herrity Jennifer 2022, 12):

Broj	Zanimanje	Prosečna godišnja državna plata
1	Novinar	47.736 $
2.	Ilustrator	51.595 $
3	Kopirajter	53.852 $
4.	Dizajner enterijera	60.304 $
5.	Menadžer promotivnih aktivnosti	61.499 $
6.	Šminker	61.996 $
7.	*Tattoo* umetnik	63.533 $
8.	Menadžer marketinga	66.903 $
9.	Umetnički (art) direktor	70.039 $
10.	Industrijski dizajner	70.466 $

Broj	Zanimanje	Prosečna godišnja državna plata
11.	Veb-programer	70.825 $
12.	Arhitekta (dizajn i kreiranje zgrada)	76.454 $

Međutim, to i jeste najveći problem razvoja kadrova u sektoru kreativnih industrija. Školovanje ovih kadrova izuzetno je zahtevno zbog svoje složenosti i veoma kompleksnih ishoda takvog obrazovanja, ali ta kompleksnost nije prepoznata na samom tržištu rada. Problem je i u načinu finansiranja ovih poslova koje je uglavnom vezano za projektni sistem rada u u lokalnim zajednicama. Naravno, to ne umanjuje potrebu za novim pristupom razvoju studija ove vrste, već upravo suprotno. Zahtevi u projektima često su vrlo složeni pa su neophodni mnogi kompetentni kadrovi koji mogu da odgovore zadatku.

Zato se vezujemo za istraživanja švedskog naučnika Krista Gustafsona. Pre svega, on je jedan od retkih stručnjaka koji govori o kompleksnosti pripremanja stručnjaka za kreativne industrije. U poslednjem članku iz septembra 2022. godine, koji je radio sa italijanskim stručnjacima Masimom Bušemom, Gvidom Ferilijem i Pjerom Luiđijem Sakom (Buscema, Ferilli, Gustafsson, Sacco 2022), navodi se:

> „Naizgled paradoksalna, ali zapravo vrlo dobro utemeljena implikacija naše analize je stoga da, za poticanje kreativne ekonomije Skaraborga, najpametniji i najvažniji potez nije nužno financiranje novih inkubatora za kreativno poduzetništvo ili izgradnja novih kulturnih objekata ili pokretanje novih, atraktivnih festivala, već radije povećati mogućnosti za žene u sektoru visokog obrazovanja, i to ne samo u relativno očiglednim smjerovima kao što je STEM, već i u onima koji se odnose na kulturu, kreativnost i umjetnost“ (Buscema *et al*. 2022).

Obrazovanje žena za kreativne industrije zasnovano je na vezi obrazovanja talenata za složene poslove. Ovo se posebno odnosi na rešavanje

problema kulturnih politika, ali i razvoj određenih ekonomskih rešenja u lokalnim zajednicama, koje se odnose na teoriju složenosti, naročito kada je u pitanju rodna ravnopravnost u visokom obrazovanju.

Ubrzani razvoj lokalne kulturne i kreativne ekonomije „nije čak ni mera kulturne politike, već spada u područja obrazovne i rodne politike" (Buscema *et al*. 2022). Oni ističu da razvoj kreativnih ekonomija zahteva poznavanje teorije složenosti kako bi se mogli prevazići stručni problemi na lokalnom nivou, te je u ovom postupku ključna uloga obrazovanih žena: „Obrazovane žene su uglavnom glavni pokretač kreativnih ekonomija, a posebno u kulturnim i kreativnim sektorima, posebno u zemljama koje pridaju veliki značaj ravnopravnosti polova, kao što je to Švedska" (Buscema *et al*. 2022).

Obrazovanje žena u ovim oblastima (kreativna ekonomija i turizam) vezani su za poseban pristup organizaciji studija, koje moraju omogućiti različitim kategorijama žena da iskažu svoju sposobnost za rešavanje kulturnih problema i njihov održivi razvoj.

Spomenimo Visoku školu za turizam i menadžment Konjic (skraćeno VŠTIM) koja svoj pristup obrazovanju žena postavlja na nekoliko nivoa:

– teorija složenosti;
– fleksibilnost;
– izrada kurikuluma na bazi kompetencija;
– razvoj akademskih i poslovnih veština, i
– primena novih tehnologija.

Ključna analiza u razvoju modernog visokog obrazovanja upravo je izrada kurikuluma koji se bazira na ovim principima, koji su u suštini idealni za razvoj kadrova u oblasti kreativnih industrija. Zato ćemo komparativno posmatrati politiku obrazovanja žena u kulturnim industrijama i primer VŠTIM.

Ova obrazovna institucija razvija kadrove za kreativni turizam na posebnom studijskom programu, Komunikologiji i turizmu, omogućavajući im da svoju kreativnost iskažu kroz nekoliko posebnih modularnih celina.

Osim toga, ova institucija razvija program „Obrazovanja obespravljenih žena“, koji omogućava najugroženijim kategorijama žena (žrtve nasilja, samohrane majke, žene sa ruralnih prostora, romske žene itd.) da besplatno završe studije i tako se uključe u različite oblike turizma. Poseban značaj ima studijski program Komunikologija i turizam, gde se studenti obrazuju za stručnjake u oblasti kulturnog turizma. Dosadašnje iskustvo VŠTIM pokazuje da su ove studentkinje visoko motivisane da učestvuju i rešavanju multidisciplinarnih problema. Te osobe su u okviru svog usavršavanja napravile i svoj Karijerni centar za obespravljene žene, koji toj kategoriji žena omogućava da se snađu u toku studija i na tržištu rada.

KURIKULUM STUDIJA ZA KREATIVNU EKONOMIJU I TURIZAM

Problem složenosti studija pokazao se najviše u izradi kurikuluma, i to naročito u vreme pandemije, kada su se studije potpuno preselile u virtuelni prostor. To je zahtevalo da kurikulum za kreativne industrije, u ovom slučaju turizam, tretiramo kao složeni adaptivni sistem.

> „Složeni adaptivni sistemi i uveliko zavise o ljudskom ponašanju i potrebno je postići osetljivu ravnotežu. Važna je sposobnost medicinskih edukatora i menadžera da osiguraju centraliziranu strukturu, kao i autonomiju unutar sistema za postizanje željenog cilja. Da bi se to postiglo, sistemsko razmišljanje ključno je u prepoznavanju utjecaja složenih i dinamičnih međuodnosa na situacijski kontekst koji se hrani 'konačnim proizvodom'“ (Ovens, Butler 2016, 101).

Ovens i Batler su tabelarno analizirali stari sistem studija i formiranje novih kurikuluma na složenim mrežama brzog učenja. Dokazali su da se zahvaljujući novim stepenastim i mrežnim sistemima učenja lakše usvajaju složena i tehnološki obrađena rešenja.

Karakteristike preskriptivnih i novih okvira kurikuluma (Ovens, Butler 2016, 102):

Priroda sistema	Preskriptivni sistemi učenja	Mreža brzog učenja
Organizacija sistema	Odozgo prema dolje, hijerarhijska, vanjska i institucionalna kontrola	Razvojna, holonska, saradnička, samoorganizacija
Ponašanje sistema	Predvidljivo, komplicirano, mehaničko	Složena, prilagodljiva, organska
Veza s okruženjem	Zatvorena, interno interaktivna zajednica za učenje	Otvorena, visoko povezana mreža za učenje
Koncepcija učenja	Propisano, predvidljivo, vođeno proizvodom	Emergentno, neizvesno, vođeno procesom
Aktivnost učenja	Pasivno učešće, usmerena aktivnost, individualizirana iskustva	Aktivno učešće, samoorganizirano delovanje, saradnička iskustva
Pedagogija	Prenos, dekontekstualizirano iskustvo, sumativna povratna informacija	Emergentna, situirana i autentična iskustva, formativna povratna informacija
Validacija i revizija	Apsolutistički, najbolja praksa, birokratski, utemeljen na kvantitativnom istraživanju velikih razmera. Spoljno upoređenje	Zajednička, dinamična praksa, umrežena, informisana transdisciplinarnim i višemetodskim oblicima istraživanja. Reflektivno ocenjeno

Na osnovu ove tabele očita je razlika između novog kurikuluma zasnovanog na složenosti u odnosu na stari način pravljenja kurikuluma. Taj novi tip kurikuluma veoma je pogodan za rešavanje višedimenzionalnih problema, koje treba savladati na određenom studijskom programu u određenom periodu. VŠTIM je novi kurikulum zasnovala na modularnom principu. Ovaj princip obuhvata module koji imaju različite ishode, ali i strukturu predmeta. To se ogleda u većem značaju predmeta koji obuhvataju veštine i primenu digitalne pismenosti.

U ovakvim kurikulumima najvažnija je strategija povezanosti različitih veština i sposobnosti kod dijametralno različitih disciplina. Zato je potrebno da se pitanje odnosa znanja i veština aktuelizuje u samom kurikulumu, a da se pritom pojedincu ostavi način na koji će usvojiti to znanje. Kao što je u gornjoj tabeli iskazano kao mrežno učenje, kao novi vid ovog pristupa.

U svojoj knjizi *Mi, Vi i Oni: O akademskim veštinama*, autorka otvara problem usvajanja znanja i povezivanja sa veštinama, i piše:

> „Radite li to na pravi način, ma šta god pod 'pravim načinom' podrazumevali? Jeste li istinski posvećeni ovom mukotrpnom procesu u kome ne vidite baš tako često smisao? Koristite li svoje misaone resurse na pravi način? Kako ćete se osloboditi i lepo govoriti, predstaviti sebe, svoje ideje, misli i stavove? Zašto je važno naučiti pregovaranje? Kako prebroditi stres i boriti se sa svojim demonima? I naravno, neizostavno pitanje bez kog akademski svet ne postoji jeste akademsko pisanje?" (Semič Šećibović 2018, 26).

Rut Bridgstok i Neil Tipet ističu da kod planiranja ovakvih kurikuluma problem povezanosti zahteva i formiranje institucionalnih (novih) podsticajnih strategija, koje će sadržavati nove pedagoške pristupe usaglašene sa individualnim sposobnostima, i studentima omogućiti da iskoriste svoje društvene prakse i povežu ih sa sposobnostima za uspeh u životu i karijeri.

Ono što u obrazovanju za kreativne industrije Bridgstok i Tipet zahtevaju jeste detaljno razumevanje studentskih potreba i postojećih sposobnosti s institucionalnim kontekstom i snagama, kroz nove oblike i forme (Bridgstock, Tippett 2019, 290).

Danas se visoko obrazovanje u uključivanju modernog (postpandemijskog) kurikuluma za proizvodnju i kompetencije za valorizaciju kulturne baštine i za kreativnu industriju zasniva na ostvarivanju potreba

za učenjem budućih studenata. I to iz razloga što je tehnološki napredak samo jedna od komponenti u formiranju takvog kurikuluma. Druga važna komponenta je kombinovanje predmeta koji nose nove veštine s teorijskim znanjima.

Isti autori s pravom ističu da se s ubrzanom digitalizacijom završila era jedinstvenih prediplomskih studija iz ove oblasti, gde se sva znanja koja su potrebna za ovaj profesionalni život stiču na jednom mestu u jednom vremenskom razdoblju (sličnu ideju ističu i: Gustafsson, Lazzaro 2021). VŠTIM je to postigla kombinovanjem modula tri različita studijska programa prema oblicima personalnog učenja.

SAMOREGULACIJA UČENJA

Stvara se potreba za samoregulacijom učenja u visokom obrazovanju, koje se povezuje sa celoživotnim potrebama sticanja novih znanja i kompetencija. To je, u stvari, kretanje prema nizu novih zanimanja, koja nastaju kroz kvalitetno, relevantno i celoživotno učenje. Ljudi će u ovoj oblasti imati više uloga, posebno kada se traže posebne veštine i znanja za rešavanje složenih problema.

To je, u stvari, otvorilo put ka transformativnom učenju s različitim vrstama angažmana, od punog angažmana do otvorenih formi. Odnosno, univerzitet će morati da postane propustljiv za učenje koje je ostvareno kod različitih partnera (ne samo poslodavaca) na svim nivoima rešavanja složenih projekata.

> „Potrebno je napraviti i jasnu razliku između formalnog i vaninstitucionalnog učenja. Formalni sistem učenja povezan je sa obrazovnim institucijama, dok se vaninstitucionalno učenje odvija u klubovima, u udruženjima ili na poslu. Mnogo više otpora učenju, pruža se u obrazovnim institucijama“ (Semič Šećibović 2018, 145).

U stvari, reč je o zahtevima za decentralizacijom valorizacije sposobnosti i znanja studenata, te većoj podršci i slobodi za osoblje na studijskim programima. To je klasičan distributivni model koji je dokazan zbog boljeg učinka studenata i inovacija kroz projekte koje nose partneri zajedno sa univerzitetima i školama.

U kontekstu onog što su napisali Gustafson i Lazaro, a razradili Bridgstok i Tipet, i mi smo pokušali da napravimo okvir za stvaranje programa za razvoj karijere unutar obrazovanja i obuke za kreativne industrije u oblasti turizma.

Pošli smo od činjenice da je reč o modelu sa složenom strukturom učenja, odnosno stvaranju partnerstva između univerziteta i drugih subjekata u kreativnoj ekonomiji, koji se nalaze na različitim mestima u okruženju. Tako smo morali da pristupimo novom okviru za kurikulum, koji se zasniva na ravnopravnom sticanju znanja, veština i ostvarivanju kroz praksu složenih ključnih kompetencija. To je moguće jedino kroz multidisciplinarne module, sa izrazito fleksibilnim i propusnim okvirima studiranja.

Stvaranjem fleksibilnog okvira (u obliku mreže subjekata) za program osposobljavanja za kreativne industrije morali bismo da uključimo i tehnologiju u razvoju personalnih oblika učenja prema potrebama spoljnih partnera univerziteta (v. tabelu na narednoj strani posvećenu kurikulumu).

To znači da je kurikulum dobio fleksibilnu stepenastu formu koju mogu kreirati i partneri, kroz sticanje različitih znanja studenata kroz druge forme sticanja kompetencija: projektovanje, valorizacija, upravljanje, održivost, otpornost, inovativnost. Taj oblik kurikuluma prvo se kreira tematski, a zatim po predmetima, jer samo tako se složeni problem može uobličiti u neki oblik integrisanog studija.

Šest simultanosti kurikuluma (prilagođeno iz: Hussain *et al*. 2014; prema: Ovens, Butler 2016, 102):

Istovremenost	Fokus
Kurikulum kao struktura	Konceptualizacija i razumevanje sistema koji postoje u okruženju, tj. ugnježđeni sistemi znanja i kurikuluma/aktivnosti
Kurikulum kao proces	Razumevanje nastajanja i procesa kretanja i samoorganizacije koji do njega dovode.
Kurikulum kao sadržaj	Stvaranje ograničenja koje omogućuju nastavnicima i studentima da donose odluke o sadržaju kurikuluma
Kurikulum kao podučavanje	Stavljanje u prvi plan nastavnika kao znalca i načina na koji njegovo/njeno razmišljanje i delovanje doprinose kurikulumu i na koje utiču drugi aspekti kurikuluma
Kurikulum kao učenje	Stavljanje u prvi plan studenata (mladih) kao poznavalaca i načina na koji njegove/njene interakcije s drugima i učestvovanje u aktivnostima pokreću promene u znanju i aktivnostima.
Kurikulum kao aktivnost	Generisanje i sprovođenje aktivnosti u središtu i objašnjavanje kako one utiču i na koje utiče podučavanje i učenje.

Fleksibilni oblik kurikuluma zahteva izmene funkcionisanja unutar institucije, jer se prilagođava WBL sistemu (engl. *work based learning*), gde se nastavne forme prilagođavaju radu u prostoru institucija, ali još više van njih. To je posebno važno zbog predmeta koji se odnose na veštine i praktično rešavanje problema, gde se oblici učenja i provere znanja povezuju s praksom.

RAD I ZNANJE U STUDIRANJU ZA ZANIMANJA U KREATIVNIM INDUSTRIJAMA I TURIZMU

Jedna od ključnih tačaka presecanja kulturne i politike visokog obrazovanja jeste zajednička briga o ponudi talenata za zapošljivost i održivost karijere unutar kreativne ekonomije. Često se ističe da su diplomanti, naročito oni koji imaju dovoljno znanja i talenata, hronično nedovoljno

zaposleni ili nalaze posao izvan kreativnih polja u potpunosti, i to u najvećim ekonomijama sveta.

Pogotovo je velika zabrinutost povodom prevelike ponude ovih diplomanata na tržištu rada, jer postoje podaci da, kada jednom uđu u područje rada, neće moći održati karijeru u svojim željenim kreativnim zanimanjima. Umetnost i kulturna politika redovno su se fokusirali na pitanja obrazovanja i ishoda karijere. Postoji realna opasnost da ćemo na tržištu imati preveliku ponudu talenata koji ostvaruju niske i nesigurne prihode. Pogotovo danas, kada postoji jasan dokaz da će dinamičan rast digitalnih sadržaja u ovu oblast uvesti i one koji nemaju formalno obrazovanje za kreativne industrije. A time će se i kvalitet rada unutar kreativnih industrija bitno smanjiti.

> „Kreativna kulturna znanja i veštine, osobito kada su u kombinaciji sa digitalnom sposobnošću, doprinose inovacijama u celom društvu i dosežu daleko izvan kreativnih industrija. Poslednja istraživanja pokazuju da kreativne industrije prave određenu kombinaciju (kreativnog) sadržaja i ICT veština; njihov integritet kao ekonomskog subjekta u nastajanju oslanja se na onu kombinaciju" (Bridgstock *et al*. 2015, 340).

Kreativne karijere, iako su u određenoj meri nesigurne, jer uključuju nedovoljnu zaposlenost i nedostatak finansija, privlače veliku pažnju kod mladih ljudi. Uglavnom radnici preduzimaju portfeljske karijere (Bridgstock *et al*. 2015, 341), koje se sastoje od kreativnih i nekreativnih poslova u određenim vremenskim intervalima, te obavljaju kratkoročne poslove zasnovane na projektima i samozapošljavanju.

Zato stručnjaci (Hesnondalg, Baker, Bridgstok i Nipet) ističu da ovi radnici imaju individualnu odgovornost za razvoj svoje karijere, te stoga preuzimaju sav rizik povezan sa ekonomskim promenama, promenama u lancima opskrbe i potražnje i ličnim nedaćama. Često nalaženje posla zavisi od toga koga poznajete, nažalost, to je naš najveći

problem. Ali svetska literatura pokazuje da ni u razvijenim zemljama u toj oblasti situacija nije bolja. Zato je u današnje vreme, u oblasti kreativne ekonomije (pa i turizma), karakterističan različit odnos između znanja, talenta i aktivnosti u projektima te se sve više pojavljuje visok stepen i nesigurnosti i samoeksploatacije.

KAKO KREIRATI OBRAZOVANJE ZA KREATIVNE INDUSTRIJE

Kada se kreira obrazovanje, ili bolje reci studijski program za kreativne industrije, kreće se od nekoliko važnih premisa. To je obrazovanje za četvrtu industrijsku revoluciju i veoma bitno utiče na kompanije koje pripadaju kreativnim industrijama i koje u velikoj meri podstiču sledeće karakteristike radnog okruženja:

– povećanu automatizaciju i optimizaciju;
– konstantni monitoring;
– personalizacije i prilagođavanje;
– virtuelnu stvarnost;
– poboljšanje radnog okruženja;
– veću upotrebu robotike.

Izdvajanje ovih karakteristika govori da se oblast ubrzano prilagođava nepovoljnim ekonomskim uslovima, te sve više postaje segmentirana na investicije koje dolaze od državnih organa i lokalnih zajednica. To bitno ugrožava održivost ovih radnih mesta.

Zato i nastaje jaz između složenosti studiranja i ostvarivanja karijere ovih kategorija studenata:

– radi se o složenom problemu koji se tako mora obrađivati u visokoškolskom sistemu, gde se obrazovanje studenata ne završava diplomiranjem;
– treba voditi računa da je tržište rada u velikoj meri selektivno i da održivost ovih zanimanja zahteva široku lepezu znanja i veština;

– nove tehnologije dodatno komplikuju stanje na tržištu rada, stalnim inovacijama i prodorom novih modela rešavanja problema, a pogotovu će se to dogoditi uvođenjem veštačke inteligencije.

Problem složenost studija ogleda se i u pojavi novih generacija koje su ušle u obrazovanje: milenijalci (1981–1995) i Z generacija (1996–2010). Ove generacije imaju svoje karakteristike koje su bitne kod projektovanja kurikuluma u složenim studijskim programima. Milenijalci: pioniri digitalnog doba, najveći korisnici Facebooka, imaju mnogo samopouzdanja, ali često bez osnova, važan im je uspeh, da imaju novca, finansijsku nezavisnost i ličnu slobodu, teže radu u velikim korporacijama. Z generacija: 77% generacije odgojeno je sa digitalnom tehnologijom, koja za njih predstavlja način i stil života, „like" je zamenio „follow", njihovo znanje dolazi skoro u potpunosti iz digitalnih izvora, teže nezavisnom radnom okruženju, ekološki osvešćeni. Zato treba izgraditi složen pristup ovom području, što se vidi na sledećem grafikonu:

Slika 1. Fleksibilno obrazovanje za kreativne industrije (izradili autori)

Jedno od rešenja koje smatramo značajnim za razvoj kadrova za kreativne industrije jesu fleksibilne mreže za karijeru, koje u visokoškolske ustanove uvode novi oblik studiranja, ali i novi status studenata (WBL studiranje + obuka i neformalni oblici obrazovanja). To omogućava studentima kreativnih industrija da naprave iskorak, kombinujući sisteme različitog usvajanja znanja. Kreativne industrije se u velikoj meri zasnivaju na istovremenom učenju i rešavanju problema kroz različite projekte koje nastavnici rade zajedno sa studentima. Ukupno gledajući, to otvara mogućnost da se vrednovanje znanja i veština kod studenata ne vezuje samo za kurikulum nego i za ciljeve njegove karijere.

Šta to znači? Administrativno posmatrajući, student nema vremenska, već samo kurikularna ograničenja (skupljanje kredita i kompetencija) i karijernu kategoriju. Taj proces može vremenski da traje neograničeno, odnosno doživotno, ali je ograničen kurikularnim zahtevima za ostvarivanjem ishoda učenja. S druge strane, fleksibilne mreže za karijeru omogućavaju studentima prvog ili drugog ciklusa studija da problemski i mentorski usvajaju nova znanja i da nastave usavršavanje, čak i posle studija ili dopune znanja iz onih oblasti , koje možda nisu dovoljno dobro savladali ili ih nisu izabrali tokom redovnih studija. Time se razvijaju kompetencije koje studenti zbog složenosti nisu mogli da

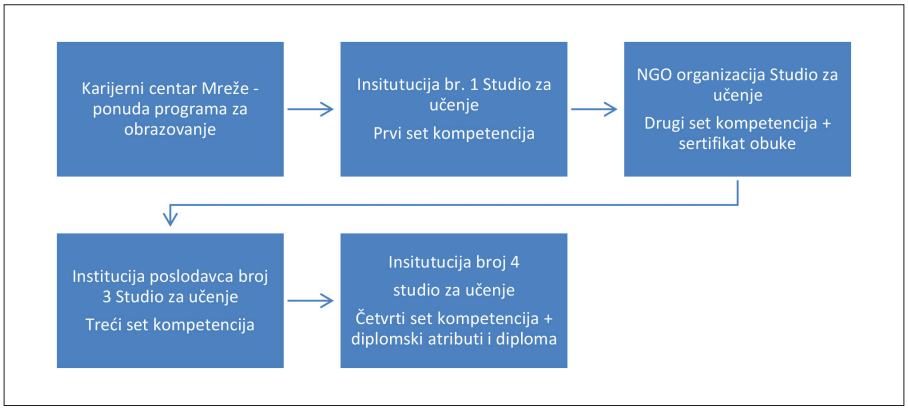
Karijerni centar Mreže - ponuda programa za obrazovanje
Insitutucija br. 1 Studio za učenje
Prvi set kompetencija
NGO organizacija Studio za učenje
Drugi set kompetencija + sertifikat obuke
Institucija poslodavca broj 3 Studio za učenje
Treći set kompetencija
Insitutucija broj 4
studio za učenje
Četvrti set kompetencija + diplomski atributi i diploma

Slika 2. Izgled karijerne mreže sa karijernim centrom i studijom za učenje (izradili autori)

steknu u usvajanju osnovnih ishoda na određenom stepenu studija. Tu se može dodati i da ove mreže podstiču mobilnost studenata, te njihovu istraživačku komponentu.

Fleksibilne studije za karijeru su u stvari složen adaptivan sistem (CAS) učenja za sve kategorije studenata koji su u razvoju karijere, a tokom redovnog studiranja, ograničeni određenim barijerama. da bi mogli da se bolje snađu na fleksibilnom tržištu rada. One deluju kao virtuelna slobodna sfera svakog studenta na univerzitetu i daju mogućnost personalizovanog obrazovanja uz pomoć novih tehnologija.

Personalizovano učenje omogućava da se nove tehnologije planiraju kroz ostvarivanje stepenastog kurikuluma.

Nove generacije, milenijalci i Z generacija, obuhvataju pedeset posto tržišta. Njihova se interesovanja suštinski razlikuju od zahteva koje diktira obrazovni sistem. U obrazovanju smo se zaglavili negde na vratima kapitalizma, tako da je potpuno očekivan informatički cunami kome svedočimo. Taj problem zahteva da posle modularizacije počnemo da razvijamo fleksibilne mreže sa personalnim učenjem.

Potrebno je fleksibilizacijom pristupiti tim generacijama, tako što ćemo potpuno promeniti odnos prema kurikulumu i učenju. Ovo je model koji omogućuje da u složenim situacijama i problemima imamo visoku motiviranost ovih kategorija mladih da kroz rad i usavršavanje stiču nova znanja i veštine. To je osnovni put za karijerno obrazovanje. Model virtuelnog karijernog obrazovanja vidimo kroz fleksibilne mreže za karijeru.

Šta sistem fleksibilnih mreža za karijeru donosi visokoškolskim ustanovama koje obrazuju za kreativnu ekonomiju (univerzitetima, fakultetima, poslovnim i visokim školama):

– Novu kategoriju studenata, koji su dobili mogućnost da mogu da naprave svoj program studiranja, i to bez vremenskog ograničanja. Svi studenti koji su se upisali a nisu završili studije (drop out) mogli bi da se prebace na fleksibilni status (ako to prihvate) i da u isto vreme rade projekte ili se prilagođavaju stanju na tržištu rada;

– Stvaranje studentske populacije koja može modularno da usvaja kurikulum. To su studenti koji iz različitih razloga nisu mogli da upišu redovne studije (posao, godine, materijalna situacije, mesto boravka);
– Diplomirani studenti mogu unutar mreže da nastave svoje usavršavanje i da za to ostvare dodatne kompetencije ili pomoćne kvalifikacije tako što bi koristili programe unutar mreže, različite oblike obuke ili neformalnog obrazovanja;
– Fleksibilnoj mreži mogli bi da pristupe (i budu njeni članovi) zaposleni u partnerskim firmama, koji bi u zavisnosti od motiva i obrazovanja mogli da koriste njene usluge i programe obuke ili kratkog obrazovanja.

Time bi većina visokoškolskih ustanova skoro udesetostručila broj studenata, a to bi konkretno povezalo obuku, kratke studije i seminare s redovnim programom i sticanjem kompetencija. Naravno, uz ostvarivanje standarda provere i sertifikacije.

Na ovaj način bi redovne studije dobile na kvalitetu jer bi bio postavljen ishod za one koji nisu u mogućnosti da prate program i ostvare kvalitet znanja. Taj ishod bi imao svoju dinamiku, način pristupa učenju i pre svega povezanost s praksom.

ZAKLJUČAK

Od samog početka obrazovanja za kreativne industrije od studijskih programa se očekuje da grade kompetentne kadrove, koji treba narativ o znanju da zamene narativom o razumevanju. To je jako težak proces u savremenom neoliberalnom obrazovanju. Zato na univerzitetima treba razvijati akademske veštine, ali i proširivati znanja o preduzetništvu i posebno razvijati preduzetničke veštine, te ih povezivati ih s talentom studenata i osnovnim teoretskim znanjima. Te module moraju da prate posebni moduli praktičnog rada.

Upravljanje kulturnom baštinom traži prihvatanje složenog pristupa obrazovanju, što se mora ogledati u formiranju studijskih programa, pogotovu njihovih kurikuluma. Suština je u fleksibilnom studiranju, ali i novom načinu sticanja kompetencija. Time će se više stimulisati nove generacije studenata, povećati njihova motivisanost za učenje i uključivanje u celoživotno obrazovanje (kroz fleksibilne mreže za karijeru). Zato Gustafson i Lazaro zaključuju: „Posebno smo ukazali na to kako kultura, kulturna baština i kreativna industrija (CCI) mogu podsticati inovacije kroz npr. kreativnost zasnovanu na CCI-u kao glavnom inputu u proizvodnom procesu, razvoju ljudskog kapitala, podsticanju kreativnih talenata, fleksibilne, mobilne i multidisciplinarne mreže, projektno-temeljene radne rutine, kao i pozitivnih stavova prema sistemskoj i multidisciplinarnoj saradnji“ (Gustafsson, Lazzaro 2021).

Ovo je jedan od modela koji treba da se proverava i dopunjuje u narednim godinama, i to kroz studije koje su direktno namenjene kreativnim industrijama i kroz studije koje obuhvataju samo deo kreativnih industrija (kao što je turizam) sa ciljem ostvarivanja povećane zapošljivosti diplomiranih studenata.

BIBLIOGRAFIJA

Bridgstock, R. 2019. „Creative industries and higher education: what curriculum, what evidence, what impact?“. *A Research Agenda for Creative Industries*. Edward Elgar Publishing, 112–130. https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781788118576/9781788118576.00014.xml (pristup: 27. 2. 2022).

Bridgstock, R., Goldsmith, B., Rodgers, J., Hearn, G. 2015. „Creative graduate pathways within and beyond the creative industries“. *Journal of Education and Work* 28(4): 333–345. https://eprints.qut.edu.au/82031/ (pristup: 28. 2. 2022).

Bridgstock, R., Tippett, N. 2019. „Institutional Enabling Strategies“. *Higher Education and the Future of Graduate Employability*. Edward Elgar Publishing, 182–189. https://doi.org/10.4337/9781788972611.00020 (pristup: 26. 2. 2022).

Buscema, M., Ferilli, G., Gustafsson, C., Sacco P. L. 2022. „Toward a precision, complexity-informed cultural policy design: Structural bottlenecks to

culture-led development in Skaraborg, Sweden". *Communications in Nonlinear Science and Numerical Simulation*. https://doi.org/10.1016/j.cnsns.2022.106886 (8. 10. 2022).

Creativity and the arts in the curriculum, A report of policies and practices in England, Northern Ireland, Scotland and Wales. NASUWT The Teachers' Union.

Crimmins, G., Lipton, B., McIntyre, J., De Villiers Scheepers, M., English, P. 2021. „Creative industries curriculum design for living and leading amid uncertaint", 20–36. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220620.2021.1928613 (pristup: 8. 10. 2022).

Goldstein, S. 2016. *Poduzetništvo u kreativnim industrijama*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Gustafsson, C., Lazzaro, E. 2021. „The Innovative Response of Cultural and Creative Industries to Major European Societal Challenges: Toward a Knowledge and Competence Base". *Sustainability* 13(23): 13267. https://doi.org/10.3390/su132313267 (pristup: 27. 2. 2022).

Heffernan, A., Wilkinson, J. 2021. „Educational Leadership and Policy: Precarity and Precariousness", 1–6. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00220620.2021.2006880 (pristup: 14. 9. 2022).

Herrity, J. 2022. „12 Interesting Jobs and Career Paths for Creative People". https://www.indeed.com/career-advice/finding-a-job/careers-for-creative-people?fbclid=IwAR3UGkmYU1lfFogYeYSH38ew_mwgDvvJwhoGAn61cjmclHz2loJs7tq76fk (pristup: 25. 2. 2022).

Jackson, D., Tomlinson, M. 2020. „Investigating the relationship between career planning, proactivity and employability perceptions among higher education students in uncertain labour market conditions". *Higher Education* 80: 435–455. https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-019-00490-5 (pristup: 8. 10. 2022).

Ovens, A., Butler, J. 2016. „Complexity, curriculum and the design of learning systems". *Routledge Handbook of Physical Education Pedagogies*. Routledge. https://www.researchgate.net/publication/303566322_Complexity_curriculum_and_the_design_of_learning_systems (pristup: 8. 10. 2022).

Semič Šećibović, M. 2018. *Mi, Vi i Oni: O akademskim veštinama*. Beograd: HERAedu.

Trede, F., Jackson, D. 2019. „Educating the deliberate professional and enhancing professional agency through peer reflection of work-integrated learning". *Active Learning in Higher Education* 22(3). https://doi.org/10.1177/1469787419869125 (pristup: 8. 10. 2022).

NEW KNOWLEDGE FOR THE VALORIZATION OF CULTURAL HERITAGE THROUGH CREATIVE INDUSTRIES

Abstract. *The transition from socialism to capitalism, and from capitalism to post-capitalism has marked our last thirty years. What have we achieved during this period? We helped in the breakup of a big country, we shut ourselves into national enclosures, we alienated ourselves from a systemic approach to knowledge. We are staring at Europe which sets before us tasks that we are not ready to fulfil. Leading experts in Europe, Crister Gustafsson and Elizabeta Lazzaro published a paper in which they emphasized the need for new competences and knowledge required by the valorization of cultural heritage through cultural and creative industries. Education has an obligation to new generations of experts. The new generations comprise fifty percent of the market. These are millennials and Generation Z, whose interests essentially differ from the requirements dictated by the educational system. In education, we are stuck at the gates of capitalism, so the IT tsunami we are witnessing is completely expected. A space for escaping from a rigid and boring system is open; therein lies a platform for acquiring knowledge, games and fun. However, IT knowledge is not enough for appropriate participation of creative and cultural industry experts in the valorization of social values.*

Keywords. *transition, education, communication, cultural heritage, creative industries, valorization, social values*